

Harald Høffding och den moderna statskunskapens vetenskapssyn

AV TOM BRYDER

Fram till 1920-talet var det fortfarande vanligt inom statskunskap att tänka på, tala om och att skriva kring problem i politiska styrelseformer utifrån enbart konstitutionella dokument, vilka avsetts reglera makt, inflytande och auktoritetsförhållanden i de flesta stater och andra slags politiska system av högre eller lägre dignitet. Vid sidan om denna *empirisk-praktiska* verksamhet inom statsvetenskapen existerade också ett slags exeges i politisk idé- och doktrinhistoria, vanligtvis felbenämnt som "politisk teori" (Easton, 1953).

Sambandet mellan detta slags "politiska teori" och statsvetenskapens empirisk-praktiska verksamhet var snarast av dekorativ natur. Ofta innehade statsvetarprofessorer poster inom det samtida politiska livet och kunde därför betraktas som en del av det objekt – politiken – som de studerade. Den praktisk-empiriska verksamheten tog sig uttryck i ett bestämt slags "hyperfaktualism"; ofta var statskunskapen snarast ett speciellt slags historieskrivning där enskildheter, snarare än lagbundenheter, var det man sökte efter. Slutsatser vilka vunnits genom förutsättningslös empirisk datainsamling, analys, hypotesprövning och generalisering, hörde inte till det vanliga. Bristen på vilja, och kanske också förmåga, till att företa systematiska empiriska studier av det politiska livet, utöver det anekdotiskt selektiva citerandet av filosofiska och andra politiska auktoriteter, dominerade statskunskapen. Bevisningen av arguments giltighet skedde med hjälp av väl valda

illustrationer, och hållbarheten i eventuella motargument avvisades ofta i rent polemiska ordalag. I den mån statskunskapen kunde sägas ha vetenskaplig relevans – i den anglo-saxiska bemärkelsen av begreppet "scientific validity" – var det snarast som idégivare. De källkritiska metoder som användes, och det fokus på historiska enskildheter man hade, tillät sällan några generaliseringsförsök.

Egentligen var denna underutveckling för statskunskapens vidkommande besynnerlig när man betänker de internationella, intellektuella strömningar under de senaste åren av 1800-talet – framför allt i Europa – vilka i övrigt gav upphov till, från filosofin fristående, samhälls- och beteendevetenskaper som nationalekonomi, sociologi och psykologi. Om man med statsvetenskap förstår ett systematiskt och generaliserande studium av politisk makt, inflytande och auktoritetsförhållanden, kunde man inte skönja någon klar medveten strävan till emancipation från frågor av omedelbar dagspolitisk, social och praktisk-administrativ betydelse.

Inte heller fanns det inom den "politiska teorin" någon strävan efter att skapa empiriskt prövbara hypoteser och teorier. Det hade visserligen, inom den juridiskt orienterade statsrätten, i mellankrigstiden, påbörjats en utveckling mot ett positivt vetenskapsideal, främst till skydd för nyvunna politiska rättigheter i demokratiseringens kölvatten, men det är knappast någon överdrift att påstå, att merparten av den forskning som pågick kring politik och offentlig förvaltning, förblev "historicistisk", formalistisk och auktoritetsfixerad. Dess funktion var på det hela taget *legitimerande*, knappast *explorativ*.

Dessa förhållandena var inte något särpräglat för Norden. År 1927 kunde den engelske statsvetaren och antropologen George Catlin fortfarande

* Ursprungligen presenterad vid VII-Nordiska Statsvetenskapliga Kongressen, Lunds Universitet, den 20–22 augusti, 1984, i arbetsgruppen "Traditioner och Traditionsbärare i Nordisk Statskunskap" under ledning av professor Dag Anckar, Statsvetenskapliga Institutionen, Åbo Akademi.

de med viss rätt sammanfatta den dåtida statskunskapens status som vetenskap i sin helhet med följande ord (Catlin, 1927, s 147):

The great objection to a political science in the mind of the ordinary man is that the subject pompously so named has hitherto conspicuously failed to 'make good'; it has made a great display at packing for the journey, but has never yet been seen to arrive at a destination beyond that of everyday knowledge of any layman.

I såväl England som Frankrike, och i viss utsträckning även i Italien och Tyskland, hade industrialismen och den därmed påbörjade urbaniseringen, krig och revolutioner, nationalism och socialism gett näring åt en vetenskaplig nydaning inom filosofin – positivismen – som underströk vikten av resultatsäkert kunnande inom snart sagt alla områden för mänskligt handlande. Målet blev att skapa *insikt* så att man kunde *förutsäga* händelser, för att man därigenom skulle kunna tillförsäkra att oönskade händelser och tillstånd *förebyggdes*.

Positivismen var radikal och ofta förknippad med ett demokratiskt upplysningsideal. I kombination med filosofisk skepticism underströk positivismen – åtminstone i vissa varianter – att de data som det rena intellektet mottog från sin omgivning inte enbart kunde vara återspeglningar av en gång för alltid givna, och allmänt godtagbara "fakta". Den personliga erfarenhetens betydelse hos såväl forskare som de människor man studerade, kom undan för undan att bli en av kärnfrågorna inom den empiriska sociologin. Inom den ekonomiska teorin ansåg man sig kunna fastställa värdefrågan en gång för alla genom marknadens prisbildningsmekanismer. Men positivismen och den empiriska samhällsforskningen innefattade ett betydligt vidare värdebegrepp än det som fastslogs i marknadstransaktioner. För att kunna beskriva och förklara de världens betydelse man inte kunde komma åt genom den ekonomiska teorins metoder måste man skapa en ny vetenskapsgren, sociologin.

Om man med *statsvetenskap* förstår ett empiriskt och logiskt studium av auktoritativ värdefördelning i ett politiskt system – dess förutsättningar, såväl som dess processer och effekter – borde det redan vid denna tidpunkt ha kunnat ske en övergång från *statskunskap* till *statsvetenskap*. För det var i detta intellektuella klimat, på det akademiska planet karaktäriserat av Auguste Comtes, Herbert Spencers och framför allt John

Stuart Mills filosofi, Wilhelm Wundts, William James' och Pierre Janets psykologi, Vilfredo Pareto, Max Webers och Ferdinand Tönnies' sociologi, och Werner Sombarts social-ekonomiska studier, som den danske filosofiprofessorn och liberalen Harald Høffding, vid Köpenhamns universitet, försökte grundlägga ett empiriskt studium av samhället, främst med utgångspunkt i psykologiska, sociologiska och andra slags empiriska iakttagelser.

Det dåtida danska samhället var emellertid, lika lite som samhällena i det övriga Europa, moget för många av de tankar om vad som kännetecknar samhällsvetenskap, och som tog form i denne filosofers omfångsrika produktion. Det skulle dröja till slutet av 1950-talet innan Danmark fick sin första professur i statskunskap, men det var karaktäristiskt, att när den kom, hade Høffding, om än oförmärkt och indirekt genom sin elev, filosofen Jørgen Jørgensen, ett betydande intellektuellt inflytande.¹

Trots sina föresatser har statskunskapen ännu inte lyckats utveckla sig till en *kumulativ vetenskapsgren* (Sjöblom, 1977). Man kan naturligtvis ifrågasätta om ett realiserande av en sådan föresats överhuvudtaget är möjlig. Darwin lär ha sagt vid något tillfälle att i den mån han sett något som andra inte sett var det därför att han stod på axlarna av jättar. Man kan naturligtvis även omvänt hävda, att om allt för många jättar står på forskarens axlar är det knappast sannolikt att han skall kunna höja blicken tillräckligt för att se något nytt. Det faktiska användandet av förutvarande insikter lär väl härvidlag spela en avgörande roll.

En *presentistisk*² återblick på vad empiriskt orienterade filosofer och samhällsforskare som Høffding hade att säga kan måhända i detta sammanhang vara berättigad. Med "presentism" menas i detta sammanhang ett slags historieskrivning där utgångspunkten ligger fast förankrad i nuet, med få eller inga försök att elaborera de situationella omständigheter kring vilka en viss tanke, idé eller teori tillkommit. "Historicism" är i denna bemärkelse den logiska motsatsen till "presentism". I en skildring av äldre traditioner inom samhällsvetenskaplig forskning kompletterar dessa utgångspunkter varandra av såväl logiska som empiriska skäl. Inte desto mindre är det av vikt att understryka det presentistiska elementet i skildringen av teorier från det förgångna, då man därigenom bättre får ett grepp om kontinuiteten och sammanhanget i en intellektuell pro-

cess, som med viss oskyldig förkärlek tenderar att framställa sina produkter som nymodigheter.

II

Harald Høffding föddes den 11. mars, 1843, och dog den 2. juli, 1931. Han hade förmånen att växa upp i ett välbärgat grosshandlarehem på Nørregade i centrala Köpenhamn. I sin självbiografi (1928, s 9) skriver han: "Mine Forældre vare begge af god, gammel dansk Slægt. De vare Fætter og Kusine, idet min Moders Moder var født Høffding og Søster till min Faders Fader."

Harald var den tredje äldste sonen i familjen. Fadern var, förutom grundare av handelsfirman NF Høffding, även överste i den köpenhamnska milisen (borgerbevæbningen). Barndomen var på det hela taget harmonisk, och genom självutvecklad flit och intresse skaffade sig Høffding redan som tonåring omfattande kunskaper om klassisk grekisk filosofi och antikens språk. År 1861 avlade han studentexamen vid Metropolitanskolan, där han bland annat varit klasskamrat med Viggo Hørup.³

Under de sista åren i gymnasiet började Høffding följa föreläsningar i teologi och estetik vid universitetet. Det intellektuella livet i Danmark var spännande vid denna tidpunkt. Dels pågick en kraftfull polemisk strid om tro och vetande, som hade sitt ursprung i Søren Kierkegaards existentialism, dels rådde en rad kulturpolitiska spänningar i de lärda kretsarna till följd av den radikalism som gick hand i hand med vidgade krav på demokratiska fri och rättigheter. Den unge Høffding hoppades genom föreläsningarna även få klarhet i en rad livsåskådningsfrågor som han kommit i kontakt med genom studier av grekisk filosofi, framför allt Platons *Symposium*. Intresset för den klassiska grekiska filosofin vidmakthöll han förresten livet ut, och han upphörde aldrig att beundra Sokrates retorik (Rasmussen, 1937, s 88).

Efter studentexamen påbörjades studier i teologi, förmodligen på uppmaning från modern som dock lika lite som fadern var speciellt religiös. Det var för övrigt också kännetecknande för Høffdings intellektuella läggning att han, efter den obligatoriska propedeutiska kursen i filosofi ("Filosofikum"), fortsatte följa filosofiprofessorernas Sibbern och Nielsen föreläsningar.

Den dominerande teologiska läran i Danmark var på 1860-talet ett slags blandning av Hegelianism och kristen dogmatik. Omkring 1860-talets början, då Høffding påbörjade sina studier, an-

sågs Hegels filosofi fortfarande vara höjdpunkten av allt tänkande, trots Søren Kierkegaards och Rasmus Nielsens kritik (Høffding, 1928, s. 59; Blegvad, 1981). Med ett för Høffding karaktäristiskt engagemang anslöt han sig till Nielsens åsikter, som var ett försök att vidarebearbeta Kierkegaards skepticism och agnosticism utifrån erfarenhetsmässiga synpunkter. Engagemanget medförde en djup personlig kris, vilken bland annat resulterade i att den unge teologi-kandidaten beslöt sig för att inte bli präst. Inte desto mindre avlade han sin kandidatexamen år 1865.

En av Høffdings biografer, S V Rasmussen, påpekar att krisen gjorde, den unge teologen ensam och otillgänglig, till och med för familjen. Liksom fadern hemsöktes Harald Høffding ofta av starka anfall av hypokondri och depression. En viss mano-depressivitet är inget ovanligt i den sena adolescensen hos belästa begåvningsar som den unge Høffding. Men i hans fall, skulle det senare visa sig, handlade det inte om ett övergående fenomen eller en tillfällig "identitetskris"; mano-depressiviteten förblev ett stående inslag i hans liv, även om han senare lärde sig behärska dess yttre verkningar.

Man kan givetvis med viss rätt fråga sig om inte även "yttre", situationella faktorer bidrog till dessa – som han själv skrev – "tyngsta och mörkaste åren" i hans liv. Eftersom han beslutat sig för att inte bli präst – tanken på ett rutinerat predikande med beaktande av kyrkoårets liturgi föreföll honom olidligt – återstod egentligen bara lärarbanan. Rasmussen skriver (1937, s 89):

Fleere gange søgte han forgæves at opnå en adjunktstilling og en tid omgikkes han med planer om at overtage en af Latinskolerne i København.

Dessa tankar stannade emellertid på planeringsstadiet. Från det han avlagt sin kandidatexamen år 1865 och 17 år framåt verkade han som timlärare, först i danska och historia, sedan i grekiska, latin och hebreiska, vid olika skolor i Köpenhamn. Han bodde kvar i föräldrahemmet tills han fyllt 27 år, vilket även med den tidens mått var ovanligt för en akademiker.

Den långa bindningen vid föräldrarna berodde inte enbart på den tidigare omtalade hypokondrin och mano-depressiviteten. Vid den tidpunkt då han avlade sin kandidatexamen lättade tungsinnet avsevärt. Dels hade han fått en ny vän i Poul Kierkegaard, filosofens brorson, dels började han rent allmänt utvidga sitt umgängesliv, och blev bland annat en flitig gäst i familjen Troels-

Lund.⁴ Därigenom kom han också så småningom i kontakt med andra intellektuella strömningar än de som gett näring åt hans depressioner. Av kanske ännu större betydelse för den unge Høffdings mentala stabilisering var att han 1865 förlovade sig med den jämnåriga Emmananzia Lucie Pape, som han gifte sig med fem år senare.

Høffdings filosofiska förebild, Rasmus Nielsen, hade år 1864 publicerat *Grundideernes Logik Del I*, vilken – som tidigare nämnts – var ett försök att vidareutveckla Kierkegaards kritik av den teologiska ortodoxin. Nielsen lyckades emellertid inte övervinna den dualism mellan tro och vetande som han syftat till, och efter tillfrisknandet fann Høffding en rad motsägelsefulla punkter i Niensens filosofi, vilka han brevlades diskuterade med sin förlovade. Det filosofiska intresset försköts istället gradvis till en kritik av metafysiken, och i Hans Brøchners föreläsningar fick den unge tänkaren en rad nya utgångspunkter. Det nya, vetenskapligt orienterade, intresset för frågan om kunskapens verklighet permanentades då Brøchner lyckades skaffa Høffding ett stipendium för att studera filosofi i Paris 1868–69.

Under 1840-talet hade August Comte sått sina positivistiska frön i det franska intellektuella livet. De spirade kraftigt vid slutet av 1860-talet, och spreds via Hippolyte Taines föreläsningar till allt vidare kretsar både vid Sorbonne och utomlands. Høffding följde Taines föreläsningar, läste Comte och Spencer och mottog på så sätt ett påtagligt intryck från såväl den kontinentala som den anglo-saxiska positivismen. Eftersom Høffding hade svårt att förlika sig med Comte's meritokratiska utopi såsom den utformats i dennes senare skrifter – och här tog Høffding främst intryck av John Stuart Mills kritik av Comte (Mill, 1865; Mill, 1873 ss 159–162) – blev det främst en anglo-saxisk variant av positivismen som han sedermera förmedlade till den danska akademiska världen, främst genom *Den Engelske Philosophi i Vor Tid* (1874). Han presterade därefter också ett översiktsverk om den tyska filosofin efter Hegel och han översatte en mindre avhandling av Herbert Spencer om uppfostran, samt började hålla egna föreläsningar om både Darwin och Spencer på Köpenhamns universitet.

Denna utveckling hade möjliggjorts genom att Høffding, efter hemkomsten från Paris, fick sin avhandling *Den Antikke Opfattelse af Menneskets Villie* antagen vid Köpenhamns universitet, och han disputerade för den filosofiska doktorsgra-

den den 16 februari, 1870. Høffding hade redan då i nära två år varit upptagen av viljebegreppet och bland annat besvarat universitetets prisfråga: "Hvorvidt kan den i vor Litteratur i sin Tid førte Strid om den frie menneskelige Villies Realitet siges at have ført til et blivende og udtømmende videnskabeligt Resultat?" Han var själv senare ganska missnöjd med sitt sätt att besvara frågan, men han belönades likväl med universitetets guldmedalj.

Efter disputationen erhöll Høffding det Smithska stipendiet, vilket gjorde det ekonomiskt möjligt för honom att gifta sig med Emma Pape. Han garanterades vidare rätten att föreläsa vid universitetet som privatdocent, en rätt han använde sig av från och med våren 1871. År 1880 utnämndes han till ordinarie docent i filosofi, och tre år senare, 1883, efterträdde han Rasmus Nielsen som professor i filosofi. Då hade han emellertid förlorat sin hustru. Emma Høffding avled i perniciös anemi år 1877, och efterlämnade honom två söner. På sin ålderdoms höst, år 1924, gifte sig Høffding på nytt, nu med en 67 år yngre svensk-amerikansk beundrarinna, Greta Ellstam. Äktenskapet blev inte lyckligt. Greta Ellsam visade sig lida av en obotlig psykisk labilitet som snart utvecklades till en svårartad sinnessjukdom. Efter en kortare tids hospitalisering dog hon år 1930, ett år före Høffding.

III

Høffdings filosofihistoriska författarskap dominerar, rent kvantitativt, hans produktion.⁵ I dessa skrifter och läroböcker uppvisas en enorm belastning och ett självständigt tillägnande av det lästa. I sin självbiografi (1928) delar Høffding själv upp sin verksamhet i perioder, efter vilka specialdiscipliner han mest ägnade sig åt: 1875–87, psykologi och etik; 1887–95, filosofihistoria, 1895– religionsfilosofi och epistemologi. Även om Høffdings rent filosofihistoriska skrifter i många avseenden är intresseväckande och relevanta i ett politiskt-idéhistoriskt perspektiv, är det dock främst hans skrifter om psykologi, etik och epistemologi, som ur en modern statsvetenskaplig synvinkel kan anses betydelsefulla. Som hans samtida, Vilfredo Pareto, uttryckte saken (1909, s 40), "La psychologie est évidemment à la base de l'économie politique et, en général, de tout les sciences sociales", eller, som även Georg Jellinek (1914, s 81) framhöll: "Die staatlichen Vorgänge sind insgesamt menschliche Handlungen und Wirkungen menschlichen Handelns. Alles Handeln ist aber

psychische Tätigkeit. Daher ist die *Psychologie*, die Lehre von den psychischen Zuständen und Akten, Voraussetzung wie aller Geisteswissenschaft so auch der Staatslehre."

Inom lärdomshistorien brukar man vanligtvis påpeka att det vetenskapliga studiet av psykologi börjar år 1879 då Wilhelm Wundt grundade det första psykologiska laboratoriet i Leipzig. Wundt försökte emellertid huvudsakligen att metodiskt förbättra insikter han vunnit som elev hos Helmholtz, och det fanns vid sidan av den experimentella psykologin en med spekulativ filosofi förknippad associationspsykologi vars idégrundlag i många stycken liknar våra dagars "kognitiva psykologi". Psykologisering var på mode under 1880-talet, och Charcots demonstrationer av hypnotism – eller, som det kallades i folkmun, "messmerism" – på La Salpêtrière i Paris var inte bara något som tilldrog sig medicinsk expertis' uppmärksamhet. Som Eskola framhållit (1982, kap 2), var det närmast fråga om ett slags folklig underhållning av nästan cirkusaktig karaktär. I kretsen kring Charcot fanns också en grupp seriösa forskare som sökte knäcka frågan om psykopatologins etiologi och botning, med bland annat Janet, Bernheim och Freud. Kännedom om grundläggande psykologiska begrepp tilhörde allmänbildningen i en period vars *Zeitgeist* bestod i en fascinerad undran inför såväl vetenskap som till synes irrationella händelser och handlingar.

Carlsbergfonden ställde 1875 medel till Høffdings förfogande för att skriva en avhandling om psykologi, och 1882 förelåg *Psykologi i Omrids på Grundlag af Erfaring*. "Psykologi" var en bok i tiden, och verket gjorde snart Høffding till ett världsnamn i intellektuella sammanhang. Boken kom att bli den dominerande läroboken i psykologi i Danmark i över 50 år, och översattes till tyska, finska, franska, engelska, italienska, polska, ryska och spanska. Den franska utgåvan försågs för övrigt med ett förord av Pierre Janet med vilken Høffding bibehöll en livslång vänskap. Omkring sekelskiftet var Høffdings namn känt i tre världsdelar. Såväl nordiska som andra länders universitet och vetenskapliga kongresser inbjöd honom som föreläsare. Akademiska och andra lärda sällskap upptog honom som medlem, och han utnämndes till hedersdoktor vid fem universitet.

Høffding tillhörde varken politiskt eller filosofiskt något ytterlighetsparti. I sina memoarer skriver han själv (1928, s 112) att "Der var stedse

meget som frastødte mig hos Politikere af Faget", och han framhöll också i en föreläsning vid Helsingfors' universitet under våren 1911, att "Det vetenskapliga arbetet förutsätter en energi och en hänförelse, en *amor intellectualis*, som icke är möjlig utan ett inre sammanhang mellan vetenskap och personlighet." (1911, s 12). I den konflikt mellan individuell och social etik som genom industrialismen accentuerade de ideologiska skillnaderna mellan liberal och socialistisk etik, tog han klart ställning för de liberala principerna. Han fasthöll, att grunden för bedömningen av etiska frågor ligger i ett slags *sympatikänsla*, vilken i sin mest utvecklade form kännetecknas av universell och objektiv *altruism*, en term han för övrigt hämtade från Comtes skrifter (Høffding, 1880, I, ss 8 ff; 1880, II, s 134; 1904, II, s 346).

Trots sina föresatser och principer hamnade Høffding ändå ibland i polemik med sina samtida, både i politiska och filosofiska frågor. Inom politiken upprördes han bland annat av J B S Estrups provisoriepolitik⁶ under 1880-talet, och trots sin förut omtalade motvilja mot professionella politiker och politiska sammanslutningar, gick han med i ett samarbete mellan "venstremænd", socialdemokrater, och liberala "højremænd" och blev därmed också en av grundarna av "Den Liberale Vælgerforening" i Fredriksberg. År 1884 utsågs han till och med till dess ordförande.

Året innan hade Høffding talat i det nybildade *Studentersamfundet* tillsammans med Kristian Erslev⁷ och därvid skarpt kritiserat ett polisingripande mot tre politiska agitatorer på Jylland. Hans agerande, som väckte stort uppseende, kostade honom nära nog den professur han nyligen erhållit. Både Erslev och Høffding slapp emellertid undan med en skarp tillrättavising.

Studentersamfundet kom under 1880-talet att inta en central plats i det politiska, filosofiska och kulturella livet i Danmark. Liksom andra kulturpersonligheter lät Høffding med jämna mellanrum Studentersamfundet publicera en del av hans skrifter. Genom Georg Brandes' retorik och tillspetsade formuleringar fick det danska Studentersamfundets debatter genklang långt utöver landets gränser, men även Høffding bidrog till aktiviteterna. Høffding saknade emellertid Brandes skallande retorik (Nyman, 1923, s 7), men likväl råkade de båda i gräl med varandra efter att Brandes i *Tilskueren* författat en artikel om "Aristokratisk Radikalisme", som var den första framställningen av Nietzsches idéer i Danmark,

och som med sin arrogans retade den egalitäre och frihetsälskande Høffding.

Høffding gick till motangrepp mot Brandes i en artikel med titeln, "Demokratisk Radikalisme – En Indsigelse". I den reagerade han framför allt starkt mot föreställningen om övermänniskan som "historiens mål", och mot det förakt för den allmänna välfärden som Brandes funnit hos Nietzsche och spetsat till i "Aristokratisk Radikalisme". Høffding hävdade, bland annat med hänvisning till Kant's argument, att ingen människa blott kan vara ett medel för en annan.

Debatten fortsatte i skarp ton med ytterligare två inlägg från varje part. Som Mogens Blegvad senare påpekat (1981): "Ingen af dem havde på dette tidlige tidspunkt nogen indtrængende forståelse af Nietzsche", och debatten är av denna anledning av mindre intresse för förståelsen av Nietzsche än för förståelsen av vad som händer när två så skilda personligheter och livsåskådningar konfronteras med varandra. (Se även Sorainen, 1928.)

När man i den transoceanska flygåldern reflekterar över de villkor som forskare och filosofer hade förr, förleds man lätt att tro att det intellektuella livet i tidigare tid måste ha gestaltat sig provinsialt och inskränkt. Detta är emellertid knappast någon rättvisande bild. Både under medeltiden och sedan korresponderade Europas intellektuella med varandra och vid en del tillfällen besöktes de olika lärosäten av utländska lärde. John Stuart Mill korresponderade till exempel under en längre tid med Auguste Comte, Høffding i sin tur stod brevlades i kontakt med Mill och Spencer, och inom Norden fanns det ett ganska rikt intellektuellt meningsutbyte.

Jag har tidigare nämnt att Pierre Janet skrev förordet till den franska översättningen av "Psykologi". Janet hade Høffding lärt känna 1904 vid en vistelse hos William James, som varit ordförande vid en vetenskaplig kongress i St. Louis där man avhandlat psykologins vetenskapliga ställning. James lät för övrigt också översätta en rad föreläsningar som Høffding hållit i Uppsala två år tidigare. På återresan träffade han professor Westermarck från Helsingfors i London, och senare besökte han även Henri Bergson i Paris. I Tyskland var det framför allt Ferdinand Tönnies som Høffding höll kontakt med. I Zürich dit han inbjudits att föreläsa tillsammans med Tönnies år 1896, lärde han känna den tyske socialekonomen Werner Sombart, och fick därigenom kunskaper om de senaste teorier och fakta om den så kallade

"sociala frågan", det vill säga frågan om de mindre bemedlade klassernas sociala och politiska ställning. Man kan sammanfattningsvis säga att Høffding inte bara på ett indirekt sätt erhöll kunskap om, och vidareförmedlade samtida intellektuella och socialpolitiska idéer. Han var också i lika hög grad en levande del av ett internationellt vetenskapssamfund, vars framsteg i arbetet på att förbättra och sprida vetenskapliga kunskaper om den humanvetenskapliga forskningen han aktivt bidrog till.

IV

På vilket sätt kan en teolog, som blev professor i filosofi, men som i internationella vetenskapliga kretsar främst var känd som psykolog, ha någon relevans för modern statsvetenskap? Ett förenklat svar skulle kanske i likhet med Pareto och Jellineks ta fasta på politikens psykologiska förutsättningar och kanske i likhet med Richard Melman (1977, s 1109) utgå från att:

... social psychology is hardly an esoteric field to most political scientists. Knowingly or unknowingly, every political scientist incorporates social-psychological assumptions into his research . . . The fact is that social psychology is the very skeleton of political science, the scaffolding upon which we hang our more specialized investigations. Because it seems reasonable to assume that the corpus of political science can only be as strong as its social-psychological skeleton, most political scientists can benefit from greater familiarity with social psychology . . .

Naturligtvis är detta ett starkt *presentistiskt* argument för att studera Høffdings psykologiska skrifter. Om tyngdpunkten i det föregående huvudsakligen haft en historicistisk prägel är det nu dags att ta itu med den presentistiska relevansen vad gäller Høffdings arbeten. Vetenskapliga idéer har ju dels betydelse genom att vara symptom på en viss epoks *Zeitgeist*, dels anger de premisser och perspektiv för observation av objekt, händelser och fenomen (Se t ex Høffding, 1896, s 92).

Høffdings syn på psykologins förhållande till annan samhällsvetenskap är inte enkelt reduktionsistisk; det rör sig inte om "psykologism" (Angående begreppet reduktionism, se t ex Eulau, 1969, s 16). I en avhandling om analogibegreppet (1923, s 80) hävdar Høffding tvärtom de enskilda vetenskapernas autonomi: "Enhver Videnskab maa selv, gennem Analyse af sine Emner og sine Metoder, fastsætte sine nødvendige Grundbegreber i saa simpel og saa frugtbar Form som muligt", och i skriften *Erkendelsesteori og*

Livsofattelse (1925, s 81) heter det att "Vor Forsken arbejder stedse med forskellige Emner, der ikke kan reduceres saaledes, at et enkelt Emne kunde ligge til Grund for alle andre". Till och med i sitt förhållande till filosofin, hans eget läroämne, hävdar Høffding att psykologin är autonom (1882, s 17), "Psykologien er i sig selv ikke en del af Filosofien, naar man ved Filosofi forstaaer en Stræben efter almindelig Verdensanskuelse . . ."

Vad gäller begreppsbildningsprocessen var det, emellertid, för Høffdings vidkommande inga gränser för bruk av liknelser. Som Lars-Göran Stenelo (1980, ss 108–109) framhållit, spelar analogier för Høffding den avgörande rollen i begreppsbildningsprocesser eftersom de pekar på "likheter vad gäller omständigheter" till skillnad från "identitet". Detta gör också att Stenelo på ett fruktbart sätt kan tillägna sig denna del av Høffdings epistemologi och sammanföra den med metodologiska överväganden när det gäller case-studiers plats i statsvetenskapliga och politiska förklaringar, där sammankopplingen kvarstår på en filosofisk grund (Se även Bryder, 1981).

Inte desto mindre finns det dock i Høffdings arbeten på det epistemologiska, psykologiska och etiska området en klar inriktning mot ett social-psykologiskt perspektiv. I förordet till andra upplagan av *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1971, s 35) karaktäriserar Ferdinand Tönnies Høffding som "a psychologist with a bent toward sociology", och i avhandlingen *Relationen som Kategori* (1921, s 89) säger Høffding själv att han alltid har "antaget en historisk-psykologisk Udvikling af den moralske Bevidsthed og hævdedet, at enhver Etik vil svare til en vis Form og et vist Trin af denne Udviklingsprocess". Som socialpsykolog är han således dynamisk, även om det slags dynamik han föreställde sig hade mer med Spencer och Darwin att skaffa än med våra dagars teorier om homeostas och dynamiskt ekvilibrium.

Høffding intar, i motsats till många av sina samtida, en negativ hållning till olika slags sociala *antropomorfoser*, det vill säga försök att "personifiera" sociala sammanslutningar. I hans Hel-singforsföreläsningar från våren 1911 heter det sålunda (1911, ss 46 f):

Man träffar ofta hos moderna sociologer en viss mystisk uppfattning av begreppet samhället, i det de antaga ett 'socialt' ursprung för idéer och känslor. Om därmed blott menas, att idéer och känslor utvecklas hos de

enskilda genom växelverkan med andra, är detta alldeles riktigt. Men när 'samhället' åberopas som orsak är det mystik . . . En appell till 'samhället' som förklaring af ett fenomen är i själfva verket ett *asylum ignorantiae*.

Detta tillbakavisande av antropomorfska förklaringar inom sociologin, i vilken Høffding även innefattar politologi, innebär emellertid ingen renödlad individuell atomism, tvärtom. Vis av sina studier kring Rousseau (1896) men kanske främst av den mördande kritik av Rousseaus antropologi som Voltaire levererat, undviker Høffding noga att upprepa detta slags förenkling och att göra det till en utgångspunkt för vidare förklaringar av sociala och politiska processer. Det intrikata samspelet mellan sociala relationer och processer, å ena sidan, och det rent personlighetspsykologiska, å den andra, ser han som kärnan i en potentiell ny vetenskapsgren (1928, s 108), och i en framställning om Platons böcker om staten (1924, s 147) påpekar han att:

Der er intet i den enkelte Personlighed, som kan forstaaes . . . uden gennem dets reale Sammenhæng med Samfundslivet. Men paa den anden Side er der heller intet i Stats- og Samfundsliv, hverken hvad Oprindelse eller Værdi angaar, som kan forstaaes uden som Frugt af personlige Kræfter eller som Aarsag til personlig Værdi.

V

Vi har nu kommit in på den något känsliga frågan om vad som egentligen är "modern" i uttrycket "modern statskunskap". För de flesta samhällsvetare torde skillnaden mot förgången tids arbeten huvudsakligen ligga i att modern samhällsvetenskap, som sålunda innefattar modern statsvetenskap, betonar *empiriska förklaringar* på bekostnad av *normativa föreskrifter*, och att man söker att skilja mellan *beskrivning* och *förklaring*. Genom sin filosofiska bindning till Comtes positivism underströk Høffding att nyckeln till förståelsen av dessa typer av vetenskaplig verksamhet närmast var av *metodisk karaktär* (1911, s 38): "Den beskrivande psykologin närmar sig gränsen mellan vetenskap och konst; men genom klarhet i uppfattningen och genom användandet av jämförande metod kan den eröfra ny terräng för vetenskapen". Om man bytt ut "beskrivande psykologi" med "beskrivande statskunskap" tror jag att en stor del av nutida statsvetare skulle instämma i påståendet om den jämförande metodens betydelsefulla roll för en bestämning av vad som är "modern" vetenskap.

Den moderna statsvetenskapens kännetecken kan på ett översiktligt plan sammanfattas i åtta punkter (Easton, 1967, ss 16f; Wahlke, 1979, ss 9ff; Kirkpatrick, 1962, s 12):

- Sökande efter regelmässigheter i studerade fenomen, objekt och händelser.
- En medveten strävan efter att pröva generaliserande utsagor, baserade på observerade regelmässigheter.
- Forskningsteknisk medvetenhet och självmedvetenhet för att eliminera eventuella bias i observation, dataregistrering och analysmetod.
- Strävan efter precision i formuleringen av hypoteser, främst genom försök till kvantifiering av observationer där detta är möjligt.
- Försök att åtskilja personliga etiska värderingar från empiriska förklaringar, dock inte nödvändigtvis något hävdande av "värdefrihet" i problemval, analys eller konklusioner.
- Systematisering och kumulering av vetenskapligt belagda resultat. Empirisk statsvetenskap måste stå på en fast teoretisk grund; teorilös statsvetenskap kan visa sig vara trivial och teoretisk statsvetenskap utan någon principiell möjlighet att prövas, antingen genom logisk härledning eller empirisk observation, är meningslös.
- Grundforskning, empirisk forskning och tillämpad forskning beskriver ett kontinuum i den vetenskapliga processen. Förståelse och förklaringar av politiskt och administrativt beteende, institutionella strukturer och beslutsprocesser bör föregå försök att ingripa i samhällets påträngande praktiska problem.
- Interdisciplinär integration mellan olika vetenskapsgrenar. Genom att inta en medveten hållning gentemot andra specialdiscipliner kan statsvetenskapen återföras till tidigare traditioner och ges en väl avgränsad plats inom samhällsvetenskapernas allmänna ram.

Till detta bör man kanske också tillägga, att modern statsvetenskap i mycket stor utsträckning blivit *behavioralistisk*; man har framför allt koncentrerat sig på *politiska beslutsprocesser*, både hos demokratiska elektorat och hos eliter. *De politiska aktörerna*, snarare än olika slags relatio-

ner mellan dem, det vill säga *strukturer*, har kommit att stå i förgrunden för analysen.

Innan vi går närmare in på Høffdings syn på de frågor som sammanfattats ovan, kan det kanske vara på sin plats att se på hans syn på *det vetenskapliga sanningsbegreppet*. I princip brukar filosofer skilja mellan åtminstone två sanningsbegrepp, nämligen *korrespondensbegreppet* och *koherensbegreppet*. Den mindre sofistikerade positivismen brukar nöja sig med att etablera korrespondens mellan våra observationer och en externt postulerad verklighet. Høffding menar dock att sanning inte kan vara överensstämmelse mellan våra perceptioner och kognitioner å ena sidan, och "verklighet" å den andra (identitet). Han säger bland annat att vi inte kan känna en från vår subjektiva upplevelse oavhängig verklighet, och skriver därför istället under på koherensprincipen, enligt vilken överensstämmelse (koherens) mellan det största möjliga antalet iakttagelser istället får utgöra måttstocken för vad som skall gälla som sanning. I modern statsvetenskaplig forskning skulle vi säga att Høffdings sanningsbegrepp eller försök att etablera objektivitet kännetecknas av *intersubjektivitet* och *intra-subjektivitet*, åtminstone som en minimumfordring. Han säger också i en intervju med Erik Rindom år 1918 (Rindom, 1918, s 111) att, "Det er den positivistiske Retning i Filosofien, jag især slutter mig til, men jeg adskiller mig væsentligt fra den ved Overbevisningen om Nødvendigheden af et erkendelsesteoretisk Grundlag".

I Høffdings huvudverk *Etik* (1887, s 389) sägs det att:

Der er . . . visse Hovedtanker, som komme igen overalt hvor menneskelig Erkendelse arbejder, og som det er Filosofiens Opgave at fremdrage og udvikle. En saaden Tanke er Idéen om Tilværelsen som en lovbunden Sammenhæng.

Høffding gör dock gällande att något enhetligt nätverk av allmänt erkända lagbundenheter ännu inte finns. I en något polemisk skrift gentemot den så kallade Uppsalaskolan, främst Jacob Bostrom, framhäver han bestämt att vår kunskap endast är hypotetisk (1879, s 12):

Vor Erkendelse er i det hele og i det enkelte endnu overvejende hypotetisk, og Grunden hertil er netop Verifikationens Vanskelighed på mange Punkter. De Videnskaber, hvor subjektive Idéer frit kunne udfolde sig, uden straks at standses af Verifikationens strenge Politik, ere længst fra deres Maal, og der er ingen Tvivl om, at Filosofien hører til dem.

I detta sammanhang kritiserar Høffding John Stuart Mill och Auguste Comte för att på ett allt för lättvindigt sätt likställa human- och samhällsvetenskapernas lagbundenhetsproblem med naturvetenskapernas (Høffding 1874, s 59; 1904, II, s 332). Høffding önskar också bibehålla den deduktiva formen i förklaring: "För att förstå naturfenomenen såväl som de historiska fenomenen kräves ett samspel af lagar" (1911, s 21), men han hävdar generellt för all vetenskap, och speciellt för human och socialvetenskaperna, att "Den personliga faktor, som medverkar i all vetenskap kan och bör själf göras till föremål för vetenskap" (ibid, s 18).

Därmed är vi också inne på värdefrågan, kanske den punkt där Høffding kritiserats mest av sina samtida. I sina Helsingforsföreläsningar från 1911, sammanfattade i boken *Personlighetsprincipen i Filosofien* (1911, s 8) ställer han frågan: "Böra vi icke just afkläda oss vår personlighet, om vi vilja vara forskare, om vi vilja finna tillvarons stora lagar, som gälla för allt och alla"? Høffding försöker besvara sin egen fråga genom att påpeka att en riktig uppfattning av vetenskapen fordrar att man ser den som frukten av personligt arbete, och att världen förstås genom människan och inte kan skiljas från hennes tankeförmåga och tankeformer. Han ställer sig på värderelativismens grund när han säger (ibid, s 51):

Värde kan blott mätas med värde. Och värde visar tillbaka till känsla – och om känslor, säges det, kan man icke disputera. Dock kan man, då ett visst värde kännes och erkännes, däraf sluta, hvilken plats andra värden konsekvent intaga i förhållande till det gifna värdet.

För Høffding blir studiet av samhället ytterst beroende av den givna värdefördelningen vid ett visst tillfälle, och denna värdefördelning är också i sig fokus för de undersökningar som samhällsvetenskaperna har att brottas med. Han skriver till exempel i *Etik* (1887, s 44) att "... enhver Maa-lestok for Handlingers Vurdering støtter sig til bestemte psykologisk-historiske Forudsætninger", och i *Relationen som Kategori* (1921, s 105) säger han att, "Den der vil forklare Mennesket ud fra Verden, maa ikke glemme, at Verden kun kendes gennem menneskelig Forsken, og al Undersøgelse af Forholdet mellem Verden og Mennesket anstilles af en menneskelig Tanke".

Høffding gjorde det till en huvuduppgift för sin

forskning att söka efter empiriska fakta som kunde ligga till grund för etiska värderingar, för att sålunda avslöja metafysiska, dogmatiska och andra oreflekterade värdeutsagor. I huvudverket om empirisk psykologi (1882, s 34) heter det att "Psykologien har kun at gøre med hvad der er, ikke hvad der skal være", och i en bok om Spinozas liv och läror (1887, s 123) hävdar han bestämt, att om en empirisk psykologi skall kunna etableras "saa maa man opfatte de aandelige Fænomener som rene Erkendelsesgenstande, uden anden Følelse end Ønsket om att forstaa og forklare dem saa godt som muligt. Ingen Forsken er mulig uden Forskerstemning, og denne Stemning fortrænges, saa snart æstetiske og moraliske Følelser gøre sig gældende."

Axel Hägerström har i *Socialfilosofiska uppsatser* (1939, s 56) angripit Høffding på denna punkt:

Høffding, som annars förfäktar själva den moraliska måttstockens subjektivitet, gör sig skyldig till begrepps-förvirring, då han tror sig kunna hävda en vetenskaplig etik bland annat därför, att medlen för det en gång givna målet kunna vetenskapligt bestämmas. I själva verket leder hans ståndpunkt till det svårsmälta begreppet: vetenskaplig känsloyttring.

Høffdings vän, den amerikanske psykologen William James, är inne på en liknande typ av kritik när han påpekar att Høffding inte tillräckligt tydligt klargjort hur han tänker pröva sin epistemologiska hypotes. Han skriver bland annat (1880, II, s 455):

Professor Høffding, in his excellent treatise on Psychology, admits the mixture of bodily sensation with purely spiritual affection in the emotions. He does not, however, discuss the difficulties of discerning the spiritual affection (nor even show that he has fairly considered them) in his contention that it exists.

Förmodligen beror Høffdings inställning, som den kritiserats av Hägerström och James ovan, på att han efter sina krisår som ung teolog funnit en väg ur det dilemma som verkligen förefaller ligga i den ovan skisserade kritiken. För Høffding bestod lösningen i att han gjorde en stipulativ åtskillnad mellan tro och vetande. Tron, religionen eller ideologin kännetecknas, enligt Høffdings sätt att se på saken, av att de förutsätter en övertygelse om värdenas bestånd som sträcker sig utöver erfarenhetens gränser. Övertygelser är definitoriskt satta över all bevisning. Vetandet, däremot, måste ständigt vara berett på att låta sig

prövas empiriskt, eftersom det definitionsmässigt endast ger en mer eller mindre säker indikation på vad som kan vara sant.

I sina psykologiska arbeten hade Høffding betonat Kants tredelning av psyket i "erkendelse", "følelse" och "vilje", men som Mogens Blegvad påpekat (1981) kom viljan, i vidaste bemärkelse, alltid att utgöra det primära. Väl medveten om att "Grundvärdena uppstå genom psykologiska och historiska processer, som aldrig föreligga helt avslutade" (Høffding, 1911, s 52), och med insikt om att "Videnskabens Gyldighed faar sin sidste Begrundelse deri, at al vor videnskab er en Gennemførelse af de Forudsætninger, Menneskene maa gaa ud fra, hvis deres Handlinger skulle føre til de Resultater, de ønske, (Høffding, 1914, s 1) anammar han "välfärdsprincipen" för att därför kunna konstruera en vetenskaplig etik.

Man kan i Høffdings tankar om välfärdsprincipen urskilja inflytanden från såväl Kant som från utilitaristerna. Hänsynen till den största och mest omfattande välfärden för så många levande varelser som möjligt som etisk utgångspunkt är en syntes av dessa båda strömningar. I en minneskrift har det påpekats (Kuhr, 1932, s 27) att:

Som filosoferende Ethiker føler han sig med fuld Ret på Videnskablighedens Grund. Under intensiv og systematisk Aandsanspændelse, ledet af en klar methodisk Bevidsthed om Undersøgelsens Mål og Veje, tilstræbende det Mål af Objektivitet, som det på disse "livsfilosofiske" Områder overhovedet er muligt at nå, og udrustet med en rig Ballast af psykologisk, sociologisk og historisk Viden, bryder han sig Vej ud til den principielle Kerne, hvortil Menneskers faktiske ethiske Vurderinger synes . . . at vise hen.

Till skillnad från modern statsvetenskap – och annan samhällsvetenskaplig och humanvetenskaplig forskning – intog Høffding en skeptisk hållning till forskningsteknik, experimentella och kvasiexperimentella undersökningsmetoder. Som Rasmussen påpekat (1937, ss 94f) noterade Høffding att det måste finnas en motsättning mellan forskare som anammat psykologin från olika slags vetenskapsperspektiv. En humanistisk utgångspunkt kräver ett speciellt intresse för komplexa psykiska processer och egenskapsrymder, som oftast inte kan förstås utan såväl breda som djupa insikter i kulturhistoriska förhållanden. Forskare, som kommit till psykologin med ett naturvetenskapligt perspektiv, var tvungna att skilja sig från den förra kategorin (Høffding 1877, s 13):

. . . den experimentale forskens vej er lang; den opnår i lange tider kun spredte resultater og åbner kun fjerne udsigter til totalanskuelser og omfattende synspunkter. For mange filosoffer har der derfor været noget utilfredsstillende ved denne metode. Kun den engelske filosofi sluttede sig strax . . . til den experimentale forskens princip og metode. Men den kunde kun gøre det ved foreløbig at stille de store spekulative problemer i bero.

Blegvad har med rätta hävdad att Høffding var kritisk mot användandet av experimentella metoder i psykologin⁸, men man måste då också förstå att han var lika kritisk till många av de begränsningar han såg i den associationspsykologiska uppfattningen. I psykologiboken från år 1882 skriver han (s 25) att kvantifiering tycks vara utesluten på det psykologiska området, men han reviderade denna uppfattning under 1920-talet. I *Relationen som Kategori* (1921, s 102) betonar han till och med kvantifieringen som ett nödvändigt medel för att få den nödvändiga intra- och intersubjektivitet som fordrades av hans sanningsbegrepp, och två år senare, i avhandlingen *Begrebet Analogi* (1923, s 74) heter det att "I den moderne Videnskab opfattes Kvaliteter som Identiteter ved hjælp af Kvantitetsbestemmelser."

Det återstår nu blott att diskutera ytterligare tre punkter i den tidigare uppräknade listan över kännetecken hos den moderna statskunskapens vetenskapliga perspektiv, nämligen frågan om vetandets systematik och kumulering, problemet om relationen mellan grundforskning, empirisk forskning och tillämpad forskning, samt frågan om interdisciplinär integration. För enkelhetens skull skall jag belysa Høffdings syn på dessa frågor i ett, snarare än i tre distinkta avsnitt, och ur en logisk synvinkel tycks de också höra ihop.

Høffding skriver instämmande, när han genomgår Auguste Comtes filosofiska verk, att (1904, II, s 322) "Allervigtigst er det, at Politik bliver gjort till en positiv Videnskab". Det mer storstilade filosofiska systembyggandet var emellertid för Kierkegaards lärjunge, och positivismens förste danske utläggare, något som var dömt till undergång: den holism som den kontinentala positivismen delade med den Hegelianiska dialektiken, såg Høffding som en del av det förgångna, något som den vetenskapliga arbetsdelningern successivt gjorde slut på (ibid, s 336):

Og dog er det et saare væsentligt Karaktermærke for den nyere Tid, at Arbejdets Deling på det videnskabelige Omraade er skreden saa vidt frem, at en intellektuel

Enhed, en fælles Verdensanskuelse, bliver vanskelige og vanskeligere at naa.

Denna insikt medför också att han intar en pessimistisk inställning till en fullständig *rationell förklaring* av världen på vetenskaplig grundval (Høffding, 1921, s 99):

I nyeste Tid begynder man blive klar over, at en rationel Forklaring af alle Tilværelsens Dele eller Sider ud fra et eneste Urfænømen ikke er mulig.

Diskussionen flyttas istället upp på en annan nivå, som Kalle Sorainen, Høffdings finske bibliograf och lärjunge, påpekat (1941, s 110). Den sista uppgiften för vetenskapen blir inte att finna en objektiv teori som kan passas in på alla möjliga ämnen, men istället att visa hur olika slags människor kan komma fram till olika slags livsåskådningar. Filosofins olika delområden blir mer och mer specialiserade, och kommer därvid att inta en autonom ställning till det slags filosofi, som kännetecknades av ett sökande efter en för alla giltig livsåskådning. Annorlunda uttryckt ser Høffding en vetenskaplig och åsiktsmässig pluralism som en konsekvens av såväl materiella som ideella kulturfenomens utveckling. I detta hänseende är han avgjort determinist (Høffding, 1887, s 122). Men det finns fortfarande ett element av voluntarism som förklaras på följande sätt (ibid, s 232):

Paa et absolut individualistisk Standpunkt kan Samfundet kun opfattes som opstået ved Sammenslutning af Individier. I Individernes mere eller mindre bevidste Tanker og Følelser finder man da Forklaringen af Samfundets Art og Form. Man forudsætter selvstændige Individier givne forud for Samfundets Opstaaen. Men ethvert Individ *forefinder* faktisk et Samfund, indenfor hvilket det udvikler sig, og først efter at Individets Udvikling har faaet sit bestemte Præg ved dette givne Samfunds Forhold og Traditioner, kan Individet selv igen virke bestemmende tilbage til Samfundet.

För Høffding, till skillnad från Comte och de engelska positivisterna, framför allt John Stuart Mill, och i deras efterföljd den moderna statsvetenskapen, blev aldrig frågan om vetenskapens *praktiska* användning, och transformeringen av grundforskning till empirisk forskning och praktiska tillämpningar något större problem. Så vitt jag kunnat konstatera i min systematiska genomgång av Høffdings arbeten, ser han en sådan process som tidsbestämd, men anger ingen explicit förklaring, även om han i skriften *Den Engelske Filosofi i Vor Tid* (1874, s 3) är benägen att

säga att uppsamlad empirisk kunskap av sig själv tenderar att leda till generaliseringsförsök.

Det vetenskapliga tänkandet har, emellertid, för Høffding en annan social funktion. Successivt, föreställer han sig, kommer det vetenskapliga tanke sättet att undantränga metafysiken och den spekulativa filosofin. Nyckeln heter, som hos Comte och Mill *metod*, inte *system* eller *integration*. Detta framgår av boken *Personlighetsprincipen i Filosofin* (1911) där han *sammenfattningsvis*, och med en viss optimism konkluderar (s 63):

Mest skall vetenskapen verka genom den tysta kraft som ligger i dess metod, dess sätt att fråga och svara. Mindre och mindre skola människor, som uppfostrats med denna metod, kunna taga mystiska och antropomorfska förklaringar som verkliga svar på erfarenhetens gåtor. Det är mindre vetenskapens speciella resultat, än det sätt att tänka den lär människorna, som skall bestämma livsåskådningarnas framtid.

Kanske kan detta vara en tröst för de statsvetare, som i empiricismens datadjunglar och i nyhetsförmedlingarnas överutbud av information, ibland känt missmod och lust till resignation.

Bibliografisk not

En nästan fullständig bibliografi över Høffdings talrika och omfattande arbeten finns i Brandt, Jørgensen m fl *Harald Høffding in Memoriam* (1932), som sammanställts av den finske filosofen Kalle Sorainen (Sandelin). Som framgår av denna sammanställning finns det en ganska rikhaltig litteratur om Høffdings arbeten. Bland de biografier som publicerats vill jag speciellt framhäva Mogens Blegvads i senaste utgåvan av *Dansk Biografisk Leksikon* (1981), och S V Rasmussens i 1937 års utgåva av samma lexikon. Sorainens avhandling *Kultur- och Bildningsidealet som Filosofiskt Problem och Pedagogisk Uppgift hos Harald Høffding* (1941) har i många avseenden gett viktiga uppslag till framställningen i föreliggande uppsats. Jag vill här passa på att rikta ett varmt tack till personalen på Lunds Universitetsbibliotek som tålmodigt hjälpt mig hitta bland Høffdings skrifter när mina referenser innehållit otillräckliga bibliografiska uppgifter. Mogens N Pedersen, Agne Gustafsson, Torbjörn Vallinder och Sverker Gustavsson har alla tillhandahållit viktiga upplysningar och synpunkter, utan vilka framställningen skulle ha lidit av betydande brister.

Noter

- ¹ Man kan diskutera, om inte inflytandet närmast var av negativ karaktär. I sin ungdom hade Jørgensen revolterat mot Høffdings "psykologism" och ställt sig på en rent naturvetenskaplig, epistemologisk grund Rasmusen (1983, s 109) skriver: "Jørgen Jørgensen var, ved jeg nu, en mand hvis filosofiske opfattelser skiftede en hel del gennem årene . . ." Se också Jørgensen (1932, s. 23): "Og i kraft af denne sin Uafsluttelighed vil han (Høffding) kunne staa som et Forebillede for alle andre tænkende Mennesker, selv naar Erkendelsens Udvikling har bekræftet hans Grundopfattelse og vist, at ogsaa den specielle Afrundning af Filosofiens Problemer, som han foretog, ikke var absolut og endelig, men kun relativ og foreløbig."
- ² Begreppet "presentism" har här lånats från W F Stones uppsats *Political Psychology. A Whig History* (1981, s.2). Stones skäl för att använda begreppet kan sägas sammanfalla med Eulau's synpunkt (1970, ss 140f), att "The trouble with the classics is not that they are studied, for they should be studied, but rather it is the way they are studied . . . The prevailing mode of dealing with theory is still either rejection of the premises on which propositions are based, or criticism of the logical procedures used in making deductions from major theoretical propositions, or, perhaps worse, selective quotations with the implicit attempt at ridicule . . . The technique is literary and as one reads these tracts or articles of the critics, one is struck by the use of metaphor, loose assertion, flowery language, and often invective."
- ³ Viggo L B Hørup (1841–1902) var en av den danska vänsterliberalismens förgrundsgestalter, och kanske den som mer än någon annan kämpade för en parlamentarisk författning i Danmark (Se t ex Arup, 1941). Karsten Thorborg (1981, s 62) påpekar att Hørup ibland bekyldes för att fraternisera med socialisterna, och Sorainen (1941, s 49) påstår felaktigt att Hørup blev en av dansk arbetarrörelsens förgrundsgestalter. Även om Hørup dog tre år innan bildandet av Radikale Venstre, kan han ändå sägas att idémässigt ha lagt grunden till denna liberala strömning i danskt politiskt liv.
- ⁴ Troels Troels-Lund (1840–1921), dansk historiker som med verket "Dagligt Liv i Norden" blev grundaren av dansk kulturhistoria. Søren Kierkegaard var Troels-Lunds sväger.
- ⁵ Ett skissartat försök att rekonstruera Høffdings *substansiella* politiska teori finns i Sven Clausen *De Danske Stats teorier* (1953, 232–237). I föreliggande framställning är jag dock mer intresserad av Høffdings syn på samhällsvetenskap som *vetenskap* än hans positiva politiska teori. I detta hänseende har min ambition varit liknande Stenelos (1981, ss 108f), även om jag här försökt att något vidare presentera

andra aspekter hos Høffding som kan förefalla fruktbara för utvecklingen av en positiv, statsvetenskaplig epistemologi.

- ⁶ Danmark hade vid denna tid ett tvåkammerssystem och 1876–77 hade de båda kamrarna svårt att enas om statsbudgetens utformning. 1877 utfärdade den konservativa regeringen Estrup en provisorisk finanslag, och satte sig därmed över parlamentarismens princip "ingenting över eller vid sidan av folkrepresentationen". I april, 1885, utfärdades ånyo en provisorisk finanslag, som medförde stor politisk oro. Skytteföreningar och skattevägrargrupper organiserades. I oktober utsattes Estrup för ett attentat av en ung typograf, men han överlevde och dog först 1913.
- ⁷ Kristian Erslev (1852–1930), dansk företrädare för den källkritiska metoden inom historiografin. Han blev professor samma år som Høffding (1883). 1916 utnämndes han till riksantikvarie i Danmark.
- ⁸ Både i ungdomsverket om Paul Natorp och i senare skrifter om de biologiska grundvalarna för psykologin, intog eleven Jørgen Jørgensen en kritisk hållning till Høffding på denna punkt men, som Mogens Blegvad påpekat (1981, ss547–549) så gav Jørgensens neo-kantianism, med dess udd riktad mot all "psykologism", så småningom efter för ett mer empiriskt ställningstagande.

Referenser

- Arup, E *Viggo Hørup. Et Mindeskript*. København: Forlaget Politiken, 1941.
- Blegvad, M "Harald Høffding". *Dansk Biografisk Leksikon*. København: Gyldendal, 1981, Bd 7, ss 25–30. – "Jørgen Jørgensen". *Dansk Biografisk Leksikon*. København: Gyldendal, 1981, Bd 7, ss 547–549.
- Brandt, F; Jørgensen, J m fl *Harald Høffding in Memoriam*. København: Nordisk Forlag, 1932.
- Bryder, T Recension av Lars-Göran Stenelo: *Foreign Policy Predictions. Cooperation and Conflict*, vol. 16, (1981), 3, ss 191–194.
- Brøndsted, K G J B S *Estrup. Et Mindeskript i Anledning af Hundredeårsdagen for hans Fødsel*. København: Højres Fond, 1925.
- Catlin, G E G *The Science and Method of Politics*. London: Kegan Paul, French, Trubner and Co, 1927.
- Clausen, S *De Danske Statsteorier*. København: Gyldendal, 1953.
- Easton, D *The Political System*. New York: A Knopf, 1953.
- . "The Current Meaning of Behavioralism". I J C Charlesworth (ed): *Contemporary Political Analysis*. New York: The Free Press, 1967.

- Eulau, H "Segments of Political Science Most Susceptical to Behavioristic Treatment". I J C Charlesworth (ed): *Contemporary Political Analysis*. New York: The Free Press, 1967.
- . *Micro-Macro Political Analysis*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1969.
- . "Political Science". I B F Hoselitz (ed) *A Reader's Guide to the Social Sciences*. New York: The Free Press, 1970.
- ... Eskola, A *Socialpsykologins Grunder. En Kritisk Granskning*. Stockholm: Gebers, 1982.
- Hägerström, A *Socialfilosofiska Uppsatser*. Stockholm: Bonniers Förlag, 1966 (1939).
- Høffding, H *Den Antikke Opfattelse af Menneskets Vilie*. København: C W Stinck, 1870.
- . *Den Engelske Philosophi i Vor Tid*. Kjøbenhavn: P G Philipsens Forlag, 1874.
- . "Nogle Bemærkninger om Platons Psykologi." *Nordisk Tidsskrift for Filologi og Pædagogik*, Ny række II, 1876.
- . *Spinozas Liv og Lære*. København: Rudolf Klein, 1877.
- . *Filosofien i Sverrig*. Stockholm: (Inget förlag), 1879.
- . "Om Sympathien som Grundlag for det Ethiske." *Vor Ungdom*, København, 1880 (I).
- . "Sympathimorale og Udviklingshypotesen." *Vor Ungdom*, København, 1880 (II).
- . *Psykologi i Omrids paa Grundlag af Erfaring*. København: P G Philipsens Forlag, 1882.
- . *Etik. En Fremstilling af de Ethiske Principer*. København: Nordisk Forlag, 1897 (1887).
- . *Jean Jacques Rousseau og Hans Filosofi*. København: Nordisk Forlag, 1896.
- . "Det Psykologiske Grundlag for Logiske Domme." *Det Kgl Danske Videnskabernes Selskab, Skrifter, 6. Række, Afd IV.6*, København, 1899.
- . *Den Nyere Filosofis Historie*. København: Nordisk Forlag, 1904, Bd I & II.
- . *Danske Filosofer*. København: Nordisk Forlag, 1909.
- . *Den Menneskelige Tanke. Dens Former og Dens Opgave*. København: Nordisk Forlag, 1910.
- . *Personlighetsprincippet i Filosofin. Föreläsningar vid Helsingfors Universitet, Våren 1911*. Stockholm: Wahlström och Widstrand, 1911.
- . *Henri Bergson's Filosofi*. København og Kristiania: Nordisk forlag, 1914.
- . *Den Store Humor. En Psykologisk Studie*. København: Nordisk Forlag, 1916.
- . "Spinozas Ethica". *Det Kgl Danske Videnskabernes Selskab, Skrifter, 7. Række, Afd 3*, København, 1918.
- . "Relationen som Kategori." *Det Kgl Danske Videnskabernes Selskab, Filosofiske Meddelelser, 1.3*, København, 1921.
- . "Begrebet Analogi." *Det Kgl Danske Videnskabernes Selskab, Filosofiske Meddelelser, 1.4*, København, 1923.
- . "Platons Bøger om Staten". *Det Kgl Danske Videnskabernes Selskab, Filosofiske Meddelelser, 1.5*, København, 1924.
- . "Erkendelse og Livsopfattelse." *Det Kgl Danske Videnskabernes Selskab, Filosofiske Meddelelser, II.1*, København, 1925.
- . *Erindringer*. København: Nordisk Forlag, 1928.
- . "Psykologi og Autobiografi." *Det Kgl Danske Videnskabernes Selskab, Filosofiske Meddelelser, II.3*, København, 1943 (1930). Utg posthumt.
- Jellinek, G *Allgemeine Staatslehre*. Berlin: Verlag O Hänig, 1914.
- Jørgensen, J "Høffdings Erkendelsesteori og Verdensanskuelse." I F Brandt; J Jørgensen m fl *Harald Høffding in Memoriam*. København: Nordisk Forlag, 1932.
- Kirkpatrick, E M "The Impact of the Behavioral Approach on Traditional Political Science". I A Ranney (ed) *Essays on the Behavioral Study of Politics*. Urbana, Ill: University of Illinois Press, 1962.
- Kuhr, V "Harald Høffding som Livsfilosof." I F Brandt, J Jørgensen m fl: *Harald Høffding in Memoriam*. København: Nordisk Forlag, 1932.
- Merelman, R M "On Social Psychological Handy Work." I *American Political Science Review*, 71, (1977), 1109–1110.
- Mill, J S "Auguste Comte and Positivism." I J S Mill: *The Collected Works of John Stuart Mill*. London och Toronto: Toronto University Press, 1963– (1865).
- Mill, J S Mitt Liv. Stockholm: Natur och Kultur, 1925 (1873).
- Nyman, A *Nutidstänkande. Studier och Utkast*. Lund: C W K Gleerups Förlag, 1927, (1923).
- Pareto, V *Manuel d'Economie Politique*. Paris: Giard et Briere, 1909.
- Rasmussen, E "En Filosof og To Historikere". I *Statsvetenskaplig Tidsskrift*, 1983, 2, 109–116.
- Rasmussen, S V "Harald Høffding." *Dansk Biografisk Leksikon*. København, J H Schultz Forlag, 1937, Bd XI, 87–97.
- Rindom, E *Samtaler med Harald Høffding*. København: Nordisk Folag, 1918.
- Sandelin (Sorainen), K "Friedrich Nietzsche som Föremål för Polemik mellan Georg Brandes och Harald Høffding." *Finsk Tidsskrift*, 1928, Hft 2, 143–152.
- . "Kronologisk Bibliografi over Harald Høffdings Arbejder med Tillæg Indeholdende Bibliografi over Skrifter om Høffding." I F Brandt, J Jørgensen m fl: *Harald Høffding in Memoriam*. København: Nordisk Forlag, 1932.
- . *Kultur och Bildningsidealet som Filosofisk och Pædagogisk Uppgift hos Harald Høffding*. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanorum Litterarum, XII.1. Helsingfors, 1941.
- Sjöblom, G "The Cumulation Problem in Political Science." I *European Journal of Political Research*, 5, (1977), 1–30.
- Stenelo, L G *Foreign Policy Predictions*. Lund: Studentlitteratur, 1981.

Stone, W F "Political Psychology. A Whig History." I S L Long (ed), *The Handbook of Political Behavior*. Vol I. New York: Plenum Press, 1981.

Thorborg, K "Viggo Hørup". *Dansk Biografisk Leksikon*. København: Gyldendal, 1981, Bd 7, ss 60-65.

Tönnies, F *On Sociology, Pure, Applied and Empirical*. Chicago: University of Chicago Press, 1971.

Wahlke, J C "Pre-Behavioralism in Political Science." I *American Political Science Review*, 1979, 1, 9-31.